

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Навчально-науковий Інститут фізико-технічних та комп'ютерних наук

Кафедра електроніки і енергетики

СИЛАБУС

навчальної дисципліни

“Термоелектричні прилади і пристрої в енергетиці”

обов'язкова

Освітньо-професійна програма **Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка**

Спеціальність **141 Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка**

Галузь знань **14 “ Електрична інженерія”**

Рівень вищої освіти **другий магістерський**

Навчально- науковий Інститут фізико-технічних та комп'ютерних наук

Мова навчання українська

Розробники: Стребежев Віктор Миколайович, доцент, к.ф.-м.н., доцент

Профайл викладача <https://energy.chnu.edu.ua/pro-kafedru/spivrobotnyky/strebezhev-viktor-mykolaiovych/>

Контактний тел. 0500867562

E-mail: v.strebezhev@chnu.edu.ua

Сторінка курсу в Moodle <https://moodle.chnu.edu.ua/course/view.php?id=2037>

Консультації

Очні консультації: **вівторок з 16.10 до 17.10**

Онлайн-консультації: **серeda з 17.00 до 18.00**

Очні консультації: за попередньою домовленістю: **четвер з 15.00 до 16.00**

1. Анотація дисципліни (призначення навчальної дисципліни)

Курс “Термоелектричні прилади і пристрої в енергетиці” для студентів закладів вищої освіти є навчальною дисципліною з вивчення наукових, технологічних, матеріалознавчих основ створення термоелектричних перетворювачів теплової енергії в електричну, яка включає в себе розгляд фізичних механізмів та моделей функціонування термоелектричних елементів і генераторів, сучасних конструкцій та технічних умов практичного застосування в енергетиці термоелектричних перетворювачів енергії, з’ясування процесів оптимізації характеристик та параметрів термоелектричних приладів і пристроїв.

Термоелектрика - один з перспективних напрямків розвитку науки і техніки, який формує основні принципи і критерії створення термоелектричних перетворювачів для передових областей промислового та наукового застосування, тому вивчення дисципліни “Термоелектричні прилади і пристрої в енергетиці” є необхідним для формування високого рівня професійної підготовки за спеціальністю “Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка”.

2. Мета навчальної дисципліни:

Метою викладання курсу “Термоелектричні прилади і пристрої в енергетиці” є формування у студентів системи базових знань з теоретичних основ створення термоелектричних перетворювачів теплової енергії в електричну; вивчення студентами основних конструкцій та технічних особливостей практичного використання термоелектричних перетворювачів теплової і сонячної енергії; характеристик та параметрів термоелектричних елементів і генераторів; ознайомлення студентів з сучасними розробками термогенераторів у світовій промисловості, а також з основними критеріями вибору термоелектричних перетворювачів для конкретних областей промислового та наукового застосування.

3. Пререквізити. Засвоєння матеріалу даної дисципліни передбачає вивчення основ дисциплін “Напівпровідникові перетворювачі сонячної енергії”, “Фототермічне перетворення енергії”.

Постреквізити. Засвоєння матеріалу даної дисципліни є базою для набуття ФК та ПРН дисципліни “Енергетичні установки на основі альтернативних та відновлюваних джерел енергії”, Переддипломна практика за темою магістерської кваліфікаційної роботи, Магістерська кваліфікаційна робота.

4. Результати навчання:

знати:

- фізичні основи функціонування і моделі термогенераторів (ТЕГ);
- типи та параметри термоелектричних модулів для ТЕГ;
- класифікацію термоелектричних генераторів за головними ознаками;
- раціональні системи підведення та відведення тепла;
- основні методи та раціональні схеми рекуперації тепла;
- основні типи джерел тепла для термогенераторів;
- конструкції, характеристики та параметри ТЕГ різного призначення та особливості їх експлуатації

уміти:

- обґрунтовувати граничні параметри та характеристики термоелектричних вимірювальних приладів і систем;
- вміти аналізувати особливості теплових процесів у різних термоелектричних пристроях і їх вплив на параметри і характеристики;
- вміти розраховувати та експериментально визначати ефективність термоелектричних перетворювачів енергії;
- використовувати сучасні методи розробки термоелектричних перетворювачів енергії для систем енергозабезпечення, охолодження та опалення, метрологічної та вимірювальної апаратури;
- володіти методами оптимізації систем охолодження, використовуючи специфіку термоелектричних явищ.

Компетентності, якими має оволодіти студент у процесі вивчення дисципліни “Термоелектричні прилади і пристрої в енергетиці”:

ЗК01. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК02. Здатність до використання інформаційних і комунікаційних технологій.

ЗК03. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК04. Здатність використовувати іноземну мову для здійснення науково-технічної діяльності.

ЗК05. Здатність приймати обґрунтовані рішення.

ЗК06. Здатність вчитися та оволодівати сучасними знаннями.

ЗК09. Здатність виявляти зворотні зв'язки та корегувати свої дії з їх врахуванням.

ФК01. Здатність застосовувати існуючі та розробляти нові методи, методики, технології та процедури для вирішення інженерних завдань електроенергетики, електротехніки та електромеханіки.

ФК02. Здатність розробляти та впроваджувати заходи з підвищення надійності, ефективності та безпеки при проектуванні та експлуатації обладнання та об'єктів електроенергетики, електротехніки та електромеханіки.

ФК03. Здатність здійснювати аналіз техніко-економічних показників та експертизу проектно-конструкторських рішень в області електроенергетики, електротехніки та електромеханіки.

ФК04. Здатність демонструвати знання і розуміння математичних принципів і методів, необхідних для використання в електроенергетиці, електротехніці та електромеханіці.

ФК07. Здатність розробляти плани і проекти для забезпечення досягнення поставленої певної мети з урахуванням всіх аспектів проблеми, що вирішується, включаючи виробництво, експлуатацію, технічне обслуговування та утилізацію обладнання електроенергетичних, електротехнічних та електромеханічних комплексів.

Програмні результати навчання:

РН01. Аналізувати процеси в електроенергетичному, електротехнічному, електромеханічному обладнанні і відповідних комплексах і системах нетрадиційної та відновлювальної енергетики.

РН02. Окреслювати план заходів із підвищення надійності, безпеки експлуатації та продовження ресурсу електроенергетичного, електротехнічного та електромеханічного обладнання комплексів і систем нетрадиційної та відновлювальної енергії.

РН03. Оцінювати вплив на довкілля техногенних факторів при виробництві пристроїв нетрадиційної енергетики.

РН05. Володіти методами математичного та фізичного моделювання об'єктів та процесів у електроенергетичних, електротехнічних та електромеханічних системах.

РН06. Здійснювати пошук джерел ресурсної підтримки для додаткового навчання, наукової та інноваційної діяльності.

РН10. Обґрунтовувати вибір напряму та методики наукового дослідження з урахуванням сучасних проблем в області електроенергетики, електротехніки та електромеханіки.

РН14. Опанувати новітні розробки фотоелектричного, фототермічного і термоелектричного методів перетворення енергії для ефективного застосування в електроенергетичних, електротехнічних та електромеханічних системах.

РН15. Враховувати сучасні тенденції розвитку фізики і техніки відновлюваних джерел енергії при виготовленні пристроїв відновлюваної енергетики з використанням енергії Сонця, вітру і води.

РН16. Використовувати сучасні засоби діагностики і контролю якості виробництва електроенергії в області відновлюваної енергетики.

5. Опис навчальної дисципліни

5.1. Дидактична карта навчальної дисципліни

Форма навчання	Рік підготовки	Семестр	Кількість		Кількість годин						Вид підсумкового контролю
			кредитів	годин	лекції	практичні	семінарські	лабораторні	самостійна робота	завдання	
Денна	1	1	7,0	210	30	–	–	30	150	–	екзамен

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	денна форма					
	усьо - го	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7
Модуль 1						
Змістовий модуль 1. Термоелектричні явища в твердих тілах						
Тема 1. <u>Термоелектрика, як важлива складова альтернативної енергетики і основні етапи розвитку</u>	17	2	-	-	-	15
Тема 2. <u>Термоелектричні явища. Ефект Зеебека. Виникнення термоЕРС. Ефект Зеебека. Механізми виникнення термоЕРС. Об'ємна та контактна складові термоЕРС. Диференційна термоЕРС в області домішкової провідності в напівпровідниках. ТермоЕРС у випадку власної провідності.</u>	23	4	-	5	-	15
Тема 3. <u>Термоелектричні явища. Ефекти Пельтьє і Томсона. Виникнення ефекту Пельтьє.</u>	23	4	-	5	-	15

Виділення і поглинання тепла на контакті метал – напівпровідник. Зв'язок коефіцієнта Пельтьє і термоЕРС. Ефект Пельтьє на контакті двох різнорідних напівпровідників (n-p перехід). Суть ефекту Томсона. Зв'язок коефіцієнта Томсона і термоЕРС.						
Тема 4. <u>Теплопровідність напівпровідників.</u> Коефіцієнт теплопровідності. Електронна теплопровідність напівпровідників. Фононна (граткова) теплопровідність. Закон Відемана – Франца.	21	2	-	-	-	15
Тема 5. <u>Фізичні основи функціонування термоелементів і основні їх параметри.</u> Класифікація термоелементів. Термопарний елемент. Коефіцієнт корисної дії термоелемента. Потужність, яка виробляється термоелементом. Розподіл потоків тепла по довжині термоелемента. Термоелектрична добротність термоелемента та його гілок.	23	4	-	5	-	15
Разом за змістовим модулем 1	107	16	-	15	-	75
Модуль 2						
Змістовий модуль 2. Фізичні основи термоелектричного перетворення енергії в приладах і пристроях енергетики						
Тема 6. <u>Термоелектричні матеріали для термоелементів на різні температурні діапазони.</u> Основні вимоги до фізичних властивостей матеріалів. Технологічні вимоги до термоелектричних матеріалів. Матеріали низькотемпературного діапазону. Матеріали для середнього температурного діапазону. Матеріали для високотемпературного діапазону	21	2	-	5	-	15
Тема 7. <u>Методи визначення</u>	21	2	-	5	-	15

<u>параметрів термоелектричних матеріалів.</u> Методи вимірювання характеристик матеріалу: двозондові, метод Ван-дер-Пау, чотиризондові методи. Методи вимірювання термоЕРС. Методи вимірювання теплопровідності. Методи визначення термоелектричної добротності матеріалів для термоелементів.						
Тема 8. <u>Сонячні термогенератори та ТЕГ з джерелами тепла на ядерному паливі.</u> Конструкції сонячних термогенераторів. Розподіл сонячної енергії в термогенераторі. Сонячні термогенератори без концентраторів сонячного випромінювання. Сонячні термогенератори з концентраторами сонячного випромінювання. Сонячні термогенератори з акумуляторами тепла. Сонячні термогенератори для космосу.	23	4	-	5	-	15
Тема 9. <u>Термогенератори на газовому паливі, їх класифікація та особливості конструкції.</u>	19	2	-	-	-	15
Тема 10. <u>Фізичні моделі термогенераторів на рідкому паливі та їх конструктивні відмінності</u>	19	4	-	-	-	15
Разом за змістовим модулем 2	103	14	-	15	-	75
Усього годин	210	30	-	30	-	150

5.1.1. Теми лабораторних занять

№	Назва теми	Кількість годин
---	------------	-----------------

1	Дослідження температурної залежності питомої електропровідності матеріалу.	5
2	Дослідження температурної залежності термоЕРС напівпровідникового матеріалу.	5
3	Вивчення температурної залежності коефіцієнта термоелектричної добротності матеріалу в заданому температурному інтервалі.	5
4	Вивчення термоелектричних явищ в напівпровідниках – ефект Пельтьє.	5
5	Визначення неоднорідності зливків анізотропних термоелектричних кристалів CdSb та ZnSb чотирьохзондовим методом.	5
6	Дослідження температури термопарами на різні діапазони та визначення товщини дротів термопар методом оптиметра.	5

5.2. Зміст завдань для самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Етапи розвитку термоелектрики. Термоелектричні явища: ефекти Пельтьє, Томсона, Зеєбека.	15
2	Узагальнена теорія термоелектричного перетворення енергії. Класифікація термоелементів.	15
3	Термопари. Анізотропні термоелементи.	15
4	Термоелементи в магнітному полі. Плівкові термоелементи.	15
5	Термоелектричні системи охолодження у транспорті, електроніці та побуті.	15
6	Використання термоелектричного охолодження у медицині.	15
7	Термоелектричні модулі для термогенераторів та їх конструкції.	15
8	Методи розрахунку та оптимізації термогенераторів ТЕГ з джерелами тепла на ядерному паливі.	15
9	Сонячні терморегулятори.	15
10	Економічна ефективність використання ТЕГ.	15

6. Освітні технології, методи навчання і викладання навчальної дисципліни

При проведенні лекційних та лабораторних занять з предмету “Термоелектричні прилади і пристрої в енергетиці” застосовуються наступні методи:

Частково-пошуковий метод, евристичний метод, дослідницький метод навчання.

7. Система контролю та оцінювання

Види та форми поточного контролю з предмету “Термоелектричні прилади і пристрої в енергетиці”:

- письмові модульні контрольні роботи;
- тестові завдання;
- реферати;
- презентації результатів виконаних завдань та досліджень;
- студентські презентації та виступи на наукових заходах;
- завдання на лабораторному обладнанні, тренажерах, реальних об'єктах;
- захист лабораторних робіт (усна відповідь на контрольні запитання).
- інші види індивідуальних та групових завдань.

Форма підсумкового контролю з предмету “Термоелектричні прилади і пристрої в енергетиці”: **екзамен**

Критерієм успішного проходження здобувачем освіти підсумкового оцінювання може бути досягнення ним мінімальних порогових рівнів оцінок за кожним запланованим результатом навчання навчальної дисципліни. Знання студентів на екзамені оцінюється як з теоретичної, так і з практичної підготовки.

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів за шкалою ECTS та національною шкалою на екзамені з дисципліни “Термоелектричні прилади і пристрої в енергетиці”:

Студент має відповісти на три питання до дисципліни “Термоелектричні прилади і пристрої в енергетиці”, які поставлені у відповідному білеті. За відповідь на перше і друге питання у білеті студент може максимально одержати по 13 балів, на третє питання – 14 балів.

Результати іспиту оцінюються відповідно до прийнятої уніфікованої університетської шкали: 40 балів від загальної 100-бальної, при цьому:

0–2 балів. Студент виявляє слабе уявлення про дисципліну “Термоелектричні прилади і пристрої в енергетиці”.

3-5 балів. Студент має фрагментарні уявлення з предмета вивчення і може відтворити окремі його частини. Знає окремі закономірності та фізичні основи створення термоелектричних приладів і пристроїв в енергетиці, але не розуміє їх призначення.

6-7 балів. Студент невпевнено знає основні розділи, означення, факти, що стосуються термоелектричних приладів і пристроїв та технологічних методів їх формування.

8-9 балів. Студент за допомогою викладача відтворює основні частини навчального теоретичного матеріалу, дає визначення основних понять і формулює окремі закони й закономірності, що розглядалися в курсі.

10-11 балів. Студент самостійно відтворює значну частину навчального матеріалу, формулює закони й закономірності, що розглядалися в курсі, але допускає несуттєві помилки. Може пояснити процеси або явища, які стосуються термоелектричних приладів і пристроїв в енергетиці.

11-12 балів. Студент самостійно відтворює практичний і теоретичний навчальний матеріал, пояснює суть фізичних основ термоелектричних приладів і пристроїв, узагальнює їх, але допускає окремі неточності.

12-14 балів. Студент вільно володіє засвоєними знаннями і використовує їх у нестандартних ситуаціях, самостійно оцінює суть явищ і процесів, що виникають при функціонуванні термоелектричних приладів і пристроїв, встановлює зв'язки між явищами що в них протікають, має системні знання з предмета, аргументовано використовує їх, у тому числі в проблемних ситуаціях; самостійно знаходить і використовує інформацію згідно з поставленим завданням; аналізує додаткову інформацію.

У відомість обліку успішності та залікову книжку (індивідуальний навчальний план) студента заноситься сумарна кількість балів поточного (0-60 балів) та підсумкового контролю (екзамен; 0-40 балів) згідно такої таблиці:

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
	Оцінка (бали)	Пояснення за розширеною шкалою
Відмінно	A (90-100)	відмінно
Добре	B (80-89)	дуже добре
	C (70-79)	добре
Задовільно	D (60-69)	задовільно
	E (50-59)	задовільно - достатньо
Незадовільно	FX (35-49)	(незадовільно) з можливістю повторного складання
	F (1-34)	(незадовільно) з обов'язковим повторним

		курсом
--	--	--------

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне оцінювання (аудиторна та самостійна робота)												Екзамен (Кількість балів)	Сума-рна к-ть балів
Змістовий модуль 1						Змістовий модуль 2						40	100
T1	T2	T3	T4	T5	-	T6	T7	T8	T9	T10	-		
5	7	7	7	7	-	4	5	5	6	7	-		

T1, T2 ... T10 – теми змістових модулів.

8. Рекомендована література

Методичні та наукові роботи автора

1. Основи субмікронної та нанотехнології: навч. посібник. Ч.1 / уклад.: **В.М. Стребежев**, І.М. Юрійчук. Чернівці: Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича. 2021. 120 с.

2. **Стребежев В.М.**, Грицюк Б.М. Методи дослідження поверхні: Методичні рекомендації до лабораторних робіт. Чернівці: Рута.– 2004.– 47 с.

3. I. Savchuk, P.M. Fochuk, V.V. Strebezhev, G.I. Kleto, I.M. Yuriychuk, Y.B. Khalavka, Yu.K. Obedzynski, **V.M. Strebezhev**/ The effect of laser treatment on the morphology and structure of CdSb-Cd_{1-x}Mn_xTe and CdSb-In₄(Se₃)_{1-x}Te_{3x} thin film heterojunctions // Applied Surface Science. – 2017. – V.418. – P. 536-541. IF=2,982 <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0169433216325788?>

4. Патент України на корисну модель № 131779. Ростовий контейнер для електрорідинної епітаксії. Ю.Г. Добровольський, **В.М. Стребежев**, В.В. Стребежев. (заявка № u 2018 08981 від 28.08.2018 МПК (2018.01) B65D 81/00, C30B 19/00, H01L 21/20, H01L 21/208. Опубл. 25.01.2019, Бюл. № 2. <https://base.uipv.org/searchINV/search.php?action=viewdetails&IdClaim=255170>

ОСНОВНА

1. Гуржій А. М. Електротехніка та основи електроніки : підручник / А. М. Гуржій,

С. К. Мещанінов, А. Т. Нельга, В. М. Співак. – Київ : Літера ЛТД, 2020. – 288 с. ISBN 978-966-945-218-4

2. Ащеулов А.А. Термоелектричні модулі Пельтьє на основі кристалів твердих розчинів Bi-Te-Se-Sb / Ащеулов А.А., Горобець М.В., Добровольський Ю.Г., Романюк І.С. –Чернівці: Прут, 2011. -168с.

3. Анатычук Л.И. Термоэлементы. Черновцы: Букрек.–2003.– 376 с.

4. Ranjan Kumar, Ranber Singh / Thermoelectricity and Advanced Thermoelectric Materials.- Woodhead Publishing, 2021, 343 p.

5. Ryoji Funahashi / Thermoelectric Energy Conversion. Theories and Mechanisms, Materials, Devices, and Applications.- Woodhead Publishing, 2021, 699 p.

6. Термоэлементы и термоэлектрические устройства. Справочник / Л.И. Анатычук. – Киев: Наукова думка, 1979. –769 с.

7. Буряк А.А., Карпова Н.Б. Очерки развития термоэлектричества. – Киев: Наукова думка, 1988. –208 с.

8. Расчет и конструирование термоэлектрических генераторов и тепловых насосов. Справочник / Г.К. Котырло, Ю.Н. Лобунец. – Киев: Наукова думка, 1980. –315 с.

9. Журнали “Термоелектрика”. НАН України, Інститут термоелектрики. – Чернівці: Видавництво Інституту термоелектрики , 2013 - 2022 рр.
http://jt.inst.cv.ua/?page_id=89

10. Буряк А.А., Карпова Н.Б. Очерки развития термоэлектричества. – Киев: Наукова думка, 1988. –208 с.

Допоміжна

11. А.А. Ащеулов, Ю.Г. Добровольський, А.Г. Шайко-Шайковський, В.Д. Фотій, А.В. Клепиковський, І.С. Романюк/ Термоелектричні модулі Пельтьє підвищеної надійності. PHYSICS AND CHEMISTRY OF SOLID STATE T. 3, No 3 (2002) С. 508-514.

12. A. A. Ashcheulov. Vortex Express Method for Parameter Determination Thermoelectric Materials. March 2020/ DOI:[10.33955/2307-2180\(1\)2020.15-20](https://doi.org/10.33955/2307-2180(1)2020.15-20)

13. М.М. Прищепа, В.П. Погребняк. Мікроелектроніка. В 3ч. Ч.1. Елементи мікроелектроніки. Навч. посіб. Київ, Вища школа, 2004, 431с

14. Д.М. Фреїк. Технологія термоелектричних напівпровідникових матеріалів для

середньотемпературного діапазону (150-500°C). Квантово – розмірна та плівкова термоелектрика. Івано-Франківськ, 2014, <https://sps-nato.pu.if.ua/docs/Thermoelectricity%20in%20general%20and%20IF.pdf>

15. Анатичук, Л. І. Дослідження впливу термоелектричного тепломіра на визначення тепловиділення людини [Текст] / Л. І. Анатичук, Р. Р. Кобилянський // Термоелектрика. – 2012. – № 4. – С. 60-66.

16. Анатичук, Л. І. Про вплив системи теплообміну на ефективність термоелектричного кондиціонера [Текст] / Л. І. Анатичук, Р. В. Кузь, А. В. Прибила // Термоелектрика. – 2013. – № 1. – С. 75-81.

17. Анатичук, Л. І. Про вплив теплообмінних систем на ефективність термоелектричних приладів [Текст] / Л. І. Анатичук, А. В. Прибила // Термоелектрика. – 2012. – № 3. – С. 39-44.

Інформаційні ресурси

<http://e-learning.chnu.edu.ua> - Сайт дистанційної освіти ЧНУ

http://jt.inst.cv.ua/jt/jt_2017_03_uk.pdf

<http://page.if.ua/uploads/pcss/vol3/0303-21.pdf>

<http://page.if.ua/uploads/pcss/vol9/0904-40.pdf>

<http://www.solidstatephys.chnu.edu.ua/res//solidstatephys/visnyk/t79/t9-25.pdf>

<https://www.sworld.com.ua/nvzb/5-1.pdf>

<http://um.co.ua/5/5-1/5-17760.html>

<https://subject-book.com/medicina/termoelektrichni-priladi-dlya-vikoristannya-v-kosmetologi%D1%97-termoelektrichni-priladi-dlya-vikoristannya-v-medicini.html>

<https://sps-nato.pu.if.ua/docs/Thermoelectricity%20in%20general%20and%20IF.pdf>

<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/16654/1/%D0%92%D0%A5-2011-1-26.pdf> ДО 190-РІЧЧЯ ВІДКРИТТЯ ЕФЕКТУ ЗЕСБЕКА